

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 5

2026

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA IDIOMALARNING LEKSIK-SEMANTIK VA FUNKSIONAL TADQIQI

Kamolova Barnoxon A'zamjon qizi
Qo‘qon universiteti Andijon filiali, o‘qituvchi

Annotatsiya

Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi idiomalarning leksik-semantik xususiyatlari hamda ularning nutq jarayonidagi funksional imkoniyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Idiomalar har bir tilning milliy-madaniy tafakkuri, xalqona dunyoqarashi, obrazli ifoda vositalari va kommunikativ tajribasini aks ettiruvchi muhim frazeologik birliklar sifatida qaraladi. Tadqiqotda ingliz va o‘zbek tillaridagi idiomalar semantik tuzilishi, ko‘chma ma’no hosil qilish mexanizmlari, obrazlilik darajasi, ekvivalentlik munosabatlari va kontekstual qo‘llanish xususiyatlari nuqtayi nazaridan o‘rganiladi. Shuningdek, idiomalarning badiiy matn, og‘zaki nutq, publitsistik uslub va kundalik muloqotdagi emotsional-ekspressiv, baholovchi, madaniy-identifikatsion va pragmatik vazifalari yoritiladi. Maqolada ingliz va o‘zbek idiomalarining umumiy va farqli jihatlarini aniqlash orqali tarjima, til o‘qitish va madaniyatlararo kommunikatsiya jarayonida ularni to‘g‘ri anglash hamda qo‘llash zarurligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar:idioma, frazeologik birlik, leksik-semantik tahlil, funksional xususiyat, ingliz tili, o‘zbek tili, obrazlilik, ko‘chma ma’no, madaniyatlararo kommunikatsiya, ekvivalentlik.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ИДИОМ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Камолова Барнохон Аъзамжон кизи
Кокандский университет, Андижанский филиал, преподаватель

Аннотация

В данной статье рассматриваются лексико-семантические особенности идиом английского и узбекского языков, а также их функциональные возможности в процессе речевой коммуникации. Идиомы анализируются как важные фразеологические единицы, отражающие национально-культурное мышление, образное восприятие мира, коммуникативный опыт и ценностные представления носителей языка. В исследовании особое внимание уделяется семантической структуре идиом, механизмам формирования переносного значения, степени образности, отношениям эквивалентности и особенностям контекстуального употребления. Кроме того, раскрываются эмоционально-экспрессивные, оценочные, культурно-идентификационные и прагматические функции идиом в художественном тексте, устной речи, публицистическом стиле и повседневном общении. На основе сопоставительного анализа выявляются общие и отличительные черты английских и узбекских идиом, что позволяет обосновать их значение в переводоведении, обучении языкам и межкультурной коммуникации.

Ключевые слова:идиома, фразеологическая единица, лексико-семантический анализ, функциональные особенности, английский язык, узбекский язык, образность, переносное значение, межкультурная коммуникация, эквивалентность.

LEXICAL-SEMANTIC AND FUNCTIONAL STUDY OF IDIOMS IN ENGLISH AND UZBEK

Kamolova Barnoxon A'zamjon qizi
Kokand University, Andijan branch, Lecturer

Abstract

This article examines the lexical-semantic features of idioms in English and Uzbek, as well as their functional role in speech communication. Idioms are regarded as significant phraseological units that reflect national and cultural thinking, figurative worldview, communicative experience, and value-based perceptions of language speakers. The study focuses on the semantic structure of idioms, mechanisms of figurative meaning formation, degree of imagery, equivalence relations, and contextual usage. Special attention is also paid to the emotional-expressive, evaluative, cultural-identificational, and pragmatic functions of idioms in literary texts, oral speech, journalistic style, and everyday communication. Through a comparative analysis, the article identifies both common and distinctive features of English and Uzbek idioms. The findings emphasize the importance of understanding and using idioms appropriately in translation studies, language teaching, and intercultural communication.

Keywords: idiom, phraseological unit, lexical-semantic analysis, functional features, English language, Uzbek language, imagery, figurative meaning, intercultural communication, equivalence.

Kirish

Bugungi globallashuv va madaniyatlararo muloqot jarayonlarida tillarni qiyosiy o'rganish, ayniqsa, ularning milliy-madaniy mazmunini ifodalovchi birliklarini tadqiq etish tilshunoslikning dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Har bir til xalqning tarixiy tajribasi, turmush tarzi, tafakkur tarzi, qadriyatlari va dunyoni idrok etish usullarini o'zida mujassam etadi. Shu jihatdan idiomalar til tizimining oddiy lug'aviy birliklari emas, balki xalqning obrazli tafakkuri, madaniy xotirasi va kommunikativ tajribasini aks ettiruvchi murakkab leksik-semantik hodisa sifatida namoyon bo'ladi.

Idiomalarning o'ziga xos xususiyati shundaki, ular tarkibidagi so'zlarning alohida lug'aviy ma'nolari orqali emas, balki butun birikma sifatida anglashiladigan ko'chma, yaxlit va obrazli ma'no orqali ifodalanadi. Masalan, ingliz tilidagi *to spill the beans* idiomasi so'zma-so'z "loviyani to'kib yubormoq" degan ma'noni bildirsa-da, nutqda "sirni oshkor qilmoq" ma'nosida qo'llanadi. O'zbek tilidagi "og'zidan gullab qo'ymoq" iborasi ham xuddi shunday vazifani bajarib, kutilmagan holda biror sir yoki ma'lumotni aytib yuborish ma'nosini anglatadi. Bu holat idiomalarning semantik jihatdan ko'chma ma'noga asoslanishi, funksional jihatdan esa nutqqa obrazlilik, ta'sirchanlik va emotsional bo'yoq berishini ko'rsatadi.

Ingliz va o'zbek tillaridagi idiomalarni qiyosiy tadqiq etish ikki tilning frazeologik tizimidagi umumiy va farqli jihatlarni aniqlash imkonini beradi. Ingliz tilidagi idiomalar ko'pincha G'arb madaniyati, tarixiy voqealar, diniy qarashlar, dengizchilik, savdo-sotiq, sport va kundalik hayot tajribasi bilan bog'liq holda shakllangan bo'lsa, o'zbek tilidagi idiomalar xalq og'zaki ijodi, dehqonchilik madaniyati, oila, mahalla, urf-odat, an'anaviy turmush tarzi va milliy qadriyatlar bilan uzviy aloqadorlikda rivojlangan. Shuning uchun ham har ikki tildagi idiomalar nafaqat lingvistik, balki lingvomadaniy hodisa sifatida ham alohida ilmiy ahamiyatga ega.

Idiomalarning leksik-semantik tadqiqi ularning ma'no tuzilishi, tarkibiy qismlari, semantik yaxlitligi, obrazlilik darajasi va ekvivalentlik xususiyatlarini aniqlashga xizmat qiladi. Funksional tadqiq esa idiomalarning turli nutq uslublarida qanday vazifa bajarishini ochib beradi. Badiiy matnda idiomalar obraz yaratish, qahramon xarakterini ochish, milliy koloritni kuchaytirish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Og'zaki nutqda ular fikrni ixcham, jonli va ta'sirchan ifodalashga yordam beradi. Publitsistik uslubda idiomalar muallif munosabatini, baholovchi pozitsiyasini va matnning ekspressivligini kuchaytiradi. Kundalik muloqotda esa idiomalar suhbatning tabiiyligi, samimiyligi va xalqona ruhini ta'minlaydi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, ingliz va o'zbek tillaridagi idiomalarni to'g'ri anglash va qo'llash tarjima, til o'qitish, madaniyatlararo kommunikatsiya hamda lingvokulturologik tadqiqotlar uchun muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Idiomalarni so'zma-so'z tarjima qilish ko'pincha ma'no buzilishiga, kommunikativ xatoga yoki madaniy noaniqlikka olib keladi. Shu sababli ularni semantik mazmuni, kontekstual qo'llanishi va milliy-madaniy xususiyatlarini hisobga olgan holda o'rganish zarur.

Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi idiomalarning leksik-semantik va funksional xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi har ikki tildagi idiomalarning semantik tuzilishi, obrazlilik xususiyati, ekvivalentlik darajasi va nutqiy vazifalarini aniqlashdan iborat. Shu asosda idiomalarning til tizimidagi o'rni, ularning milliy-madaniy mazmuni hamda kommunikativ jarayondagi ahamiyati ilmiy jihatdan yoritiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Ingliz va o'zbek tillarida idiomalarning leksik-semantik va funksional xususiyatlarini o'rganishda A. Makkaining *Idiom Structure in English* asari muhim nazariy manba hisoblanadi. Muallif ingliz tilidagi idiomalarni oddiy ko'chma ma'noli birikmalar sifatida emas, balki til tizimining murakkab struktur-semantik hodisasi sifatida izohlaydi. Makkai idiomalarning tarkibiy qismlari alohida-alohida tahlil qilinganda umumiy ma'noni to'liq ochib bermasligini, idiomatik ma'no butun birlik darajasida shakllanishini ta'kidlaydi. Bu yondashuv ingliz tilidagi *kick the bucket*, *spill the beans*, *break the ice* kabi idiomalarning semantik yaxlitligini tushuntirishda muhim ahamiyatga ega. Mazkur tadqiqot mavzusi uchun Makkai qarashlari idiomalarning ichki tuzilishi, ko'chma ma'no hosil qilish mexanizmi va ularning leksik-semantik mustaqilligini aniqlashda nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Chitra Fernandoning *Idioms and Idiomaticity* nomli asari idiomalarni funksional nuqtayi nazardan tadqiq etishga qaratilgani bilan ahamiyatlidir. Muallif idiomatik birliklarning faqat lug'aviy-semantik jihatini emas, balki ularning diskursdagi vazifasini ham tahlil qiladi. Fernando idiomalarni nutqda tayyor holda qo'llanadigan, emotsional-ekspressiv, baholovchi va pragmatik ma'no yuklaydigan birliklar sifatida

talqin etadi. Bu fikr ingliz va o'zbek tillaridagi idiomalarni badiiy matn, og'zaki nutq, publitsistik uslub va kundalik muloqotda qo'llanish xususiyatlarini o'rganishda muhimdir. Masalan, ingliz tilidagi *to be on cloud nine* yoki o'zbek tilidagi "boshi osmonga yetmoq" kabi idiomalar faqat "xursand bo'lmoq" ma'nosini bermaydi, balki nutqqa obrazlilik, kuchli emotsional ohang va subyektiv baho ham olib kiradi.

A. P. Cowie tahriri ostida nashr etilgan *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications* asarida frazeologiya mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida keng yoritiladi. Kitobda barqaror so'z birikmalari, idiomalar, kollokatsiyalar va boshqa frazeologik birliklarning til o'zlashtirish, lug'atshunoslik, tarjima va nutq amaliyotidagi o'rni tahlil qilinadi. Cowie frazeologik birliklarning tayyor qo'llanishi, ularning ma'no barqarorligi va kontekstga bog'liq funksional imkoniyatlariga alohida e'tibor qaratadi. Ushbu yondashuv ingliz va o'zbek tillaridagi idiomalarni qiyosiy o'rganishda juda muhim, chunki idiomalar har ikki tilda ham tayyor nutq birliklari sifatida ishlatiladi, biroq ularning obrazli asosi va madaniy mazmuni turlicha bo'lishi mumkin. Masalan, ingliz tilidagi *once in a blue moon* va o'zbek tilidagi "onda-sonda" ifodalari ma'no jihatidan yaqin bo'lsa-da, obrazlilik darajasi va madaniy asosida farq mavjud.

O'zbek tilshunosligida Sh. Rahmatullayevning *O'zbek tilining frazeologik lug'ati* asari idiomalar va frazeologik birliklarni o'rganishda asosiy amaliy-nazariy manbalardan biri hisoblanadi. Ushbu lug'atda o'zbek tilidagi ko'plab iboralar izohlangan bo'lib, ularning ma'nosi, qo'llanish doirasi va semantik xususiyatlarini aniqlash imkoniyati yaratilgan. Rahmatullayevning ishlari o'zbek tilidagi "ko'ngli tog'dek ko'tarilmoq", "yuragi orqasiga tortib ketmoq", "tili uzun", "ko'z ochib yumguncha" kabi iboralarning xalqona tafakkur, obrazlilik va emotsional baho bilan bog'liq jihatlarini tahlil qilish uchun muhim asos bo'ladi. Mazkur manba ingliz va o'zbek idiomalarini qiyosiy tadqiq etishda ayniqsa zarur, chunki u o'zbek frazeologizmlarining milliy-madaniy xususiyatlarini aniqlash, ularni ingliz tilidagi semantik yoki funksional ekvivalentlar bilan solishtirish imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda qiyosiy-tavsifiy tahlil metodi asosiy metodologik yondashuv sifatida tanlandi. Ushbu metod ingliz va o'zbek tillaridagi idiomalarning leksik-semantik tuzilishi, ko'chma ma'no hosil qilish xususiyatlari, obrazlilik darajasi hamda nutq jarayonidagi funksional vazifalarini o'zaro solishtirish imkonini beradi. Tadqiqot jarayonida ingliz va o'zbek tillaridagi idiomalar semantik yaxlitlik, tarkibiy barqarorlik, ekvivalentlik darajasi va kontekstual qo'llanishi nuqtayi nazaridan tahlil qilindi. Qiyosiy-tavsifiy yondashuv orqali har ikki tildagi idiomalarning umumiy jihatlari, xususan, obrazli ma'no ifodalashi, emotsional-ekspressiv vazifa bajarishi va fikrni ixcham yetkazish xususiyatlari aniqlanadi. Shu bilan birga, ularning milliy-madaniy asoslari, obraz tanlashdagi farqlari va tarjimada yuzaga keladigan semantik nomuvofiqliklari ochib beriladi. Mazkur metod maqola mavzusining maqsadiga mos bo'lib, idiomalarni nafaqat til birliklari sifatida, balki madaniy tafakkur va kommunikativ faoliyat mahsuli sifatida tadqiq etishga xizmat qiladi.

Tahlil va natijalar

Ingliz va o'zbek tillaridagi idiomalarni leksik-semantik va funksional jihatdan tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, idiomalar har ikki tilda ham tayyor holda qo'llanadigan, ko'chma ma'noga ega bo'lgan, obrazlilik va emotsional-ekspressivlikni kuchaytiruvchi muhim frazeologik birliklardir. Biroq ularning shakllanish manbalari, obraz tanlash usullari va madaniy asoslari bir-biridan farq qiladi. Ingliz tilidagi ko'plab idiomalar tarixiy voqealar, dengizchilik, sport, savdo-sotiq, diniy qarashlar va kundalik hayot tajribasi bilan bog'liq bo'lsa, o'zbek tilidagi idiomalar ko'proq xalq og'zaki ijodi, oila, mahalla, dehqonchilik, urf-odat, axloqiy qadriyatlar va xalqona tafakkur bilan bog'liq holda shakllangan.

Leksik-semantik jihatdan idiomalarning asosiy xususiyati shundaki, ularning umumiy ma'nosi tarkibidagi so'zlarning alohida lug'aviy ma'nolari yig'indisidan kelib chiqmaydi. Masalan, ingliz tilidagi *to kick the bucket* idiomasi so'zma-so'z "chelakni tepmoq" degan ma'noni bildiradi. Ammo bu birlik nutqda "vafot etmoq", "olamdan o'tmoq" ma'nosida qo'llanadi. O'zbek tilida bunga funksional jihatdan "bandalikni bajo keltirmoq", "dunyodan ko'z yummoq", "olamdan o'tmoq" kabi iboralar mos keladi. Bu misolda ingliz va o'zbek tillarida ma'no bir xil — insonning vafot etishini ifodalash, ammo obrazli asos turlicha. Ingliz tilida ma'no noodatiy predmet — "bucket" orqali ifodalansa, o'zbek tilida bu holat diniy-axloqiy va hayotiy qarashlar bilan bog'liq yumshoq, madaniy jihatdan ehtiyotkor ifodalar orqali beriladi.

Yana bir misol sifatida ingliz tilidagi *to spill the beans* idiomasi ko'rsatish mumkin. Ushbu idiomaga so'zma-so'z "loviyani to'kib yubormoq" degan ma'noni bildiradi, lekin aslida "sirni oshkor qilmoq" ma'nosida ishlatiladi. O'zbek tilida unga "og'zidan gullab qo'yimoq", "sirni ochib qo'yimoq", "gapni aytib yubormoq" kabi iboralar mos keladi. Bu yerda ingliz tilida sirning oshkor bo'lishi predmet harakati — loviyaning to'kilishi orqali tasvirlansa, o'zbek tilida esa inson nutq a'zosi — "og'iz" bilan bog'liq obraz

asosida ifodalanadi. Demak, har ikki tilda idiomaning semantik markazi “sirni yashira olmaslik” tushunchasiga borib taqaladi, biroq obraz yaratish mexanizmi milliy tafakkurga mos ravishda farqlanadi.

Ingliz tilidagi *to break the ice* idiomasi “muzni sindirmoq” degan soʻzma-soʻz maʼnoga ega boʻlsa-da, nutqda “suhbatni boshlab yubormoq”, “noqulay vaziyatni yumshatmoq”, “muloqotdagi sovuqlikni bartaraf etmoq” maʼnolarida qoʻllanadi. Oʻzbek tilida bunga “gapni boshlab bermoq”, “suhbatga yoʻl ochmoq”, “oradagi sovuqlikni yoʻqotmoq” kabi ifodalar mos keladi. Bu idiomada “ice” — “muz” obrazi munosabatdagi sovuqlik, rasmiylik yoki noqulaylikni bildiradi. Oʻzbek tilida ham “sovuq munosabat”, “oraga sovuqchilik tushdi” kabi ifodalar mavjud. Shuning uchun mazkur idioma ikki tilda ham qisman yaqin obrazlilikka ega deyish mumkin.

Semantik ekvivalentlik nuqtayi nazaridan idiomalarni uch guruhga ajratish mumkin. Birinchi guruhga toʻliq yoki deyarli toʻliq ekvivalent idiomalar kiradi. Masalan, ingliz tilidagi *to play with fire* va oʻzbek tilidagi “olov bilan oʻynashmoq” iboralari shakl va maʼno jihatidan juda yaqin. Har ikkisi xavfli ishga qoʻl urish, oqibatini oʻylamasdan tavakkal qilish maʼnosini bildiradi. Bu kabi idiomalar umumiy insoniy tajriba asosida shakllangani sababli turli tillarda oʻxshash obraz bilan ifodalanadi. Chunki olov har qanday madaniyatda xavf, ehtiyotkorlik va nazorat talab qiladigan hodisa sifatida idrok etiladi.

Ikkinchi guruhga maʼno jihatidan mos, ammo obrazli asosi farqli idiomalar kiradi. Masalan, ingliz tilidagi *when pigs fly* idiomasi “choʻchqalar uchganda” degan soʻzma-soʻz maʼnoga ega boʻlib, “hech qachon”, “amalga oshmaydigan ish” maʼnosida ishlatiladi. Oʻzbek tilida bunga “tuyaning dumi yerga tekkanda” iborasi mos keladi. Har ikki ibora imkonsiz yoki juda uzoq kutiladigan holatni bildiradi. Biroq ingliz tilida obraz sifatida choʻchqa, oʻzbek tilida esa tuya tanlangan. Bu farq ikki xalqning turmush tarzi va madaniy muhitiga bogʻliq. Oʻzbek xalq ogʻzaki nutqida tuya obrazi koʻproq uchraydi, chunki u tarixan Markaziy Osiyo hayoti, karvon yoʻllari va choʻl madaniyati bilan bogʻliq.

Uchinchi guruhga faqat bir tilda mavjud boʻlgan, boshqa tilda esa aynan obrazli ekvivalenti boʻlmagan idiomalar kiradi. Masalan, oʻzbek tilidagi “doʻppisini osmonga otmoq” iborasi juda xursand boʻlish, quvonchini yashira olmaslik maʼnosida qoʻllanadi. Ingliz tilida bu maʼnoni *to be on cloud nine*, *to be over the moon* kabi idiomalar bilan berish mumkin. Biroq oʻzbek tilidagi “doʻppi” milliy kiyim elementi boʻlib, u xalqning madaniy belgisi hisoblanadi. Ingliz tilida esa quvonch holati “osmonda boʻlish”, “oydan oshib ketish” kabi fazoviy obrazlar orqali ifodalanadi. Demak, bu yerda maʼno yaqin, lekin lingvomadaniy obraz mutlaqo boshqa.

Funksional jihatdan idiomalar nutqqa obrazlilik, emotsional taʼsirchanlik, baholovchi munosabat va milliy kolorit olib kiradi. Masalan, ingliz tilidagi *to be on cloud nine* idiomasi oddiy “happy” soʻziga qaraganda kuchliroq emotsional maʼno beradi. Oʻzbek tilidagi “boshi osmonga yetmoq” iborasi ham shunga oʻxshash vazifani bajaradi. Oddiy “xursand boʻldi” jumlasini xabar berish vazifasini bajarsa, “boshi osmonga yetdi” jumlasini holatning kuchli emotsional darajada kechganini bildiradi. Masalan: “Tanlovda gʻolib boʻlganini eshitib, uning boshi osmonga yetdi.” Ingliz tilida bu mazmuni “When he heard that he had won the competition, he was on cloud nine” tarzida ifodalash mumkin.

Idiomalarning baholovchi funksiyasi ham alohida ahamiyatga ega. Masalan, ingliz tilidagi *a snake in the grass* idiomasi yashirin dushman, ishonchsiz odam maʼnosida qoʻllanadi. Oʻzbek tilida bunga “qoʻynida ilon saqlamoq”, “ichi qora odam”, “yashirin dushman” kabi ifodalar mos keladi. Bu yerda “ilon” obrazi har ikki tilda salbiy baho bilan bogʻlangan. U xiyonat, xavf, yashirin zarar yetkazish kabi semantik maʼnolarni ifodalaydi. Demak, ayrim obrazlar turli xalqlarda oʻxshash assotsiativ maʼnoga ega boʻlishi mumkin.

Shuningdek, oʻzbek tilidagi “yuragi orqasiga tortib ketdi” iborasi kuchli qoʻrquv holatini ifodalaydi. Ingliz tilida bunga *his heart sank*, *to be scared stiff*, *to have one’s heart in one’s mouth* kabi idiomalar mos keladi. Masalan, “Qorongʻi yoʻlakdan gʻalati ovoz eshitilganda, uning yuragi orqasiga tortib ketdi” jumlasini ingliz tiliga “When he heard a strange noise in the dark corridor, his heart sank” tarzida tarjima qilish mumkin. Bu misolda har ikki tilda insonning ichki ruhiy holati tana aʼzosi — “yurak” orqali ifodalanmoqda. Bu esa idiomalarda somatik, yaʼni tana aʼzolari bilan bogʻliq obrazlarning keng qoʻllanishini koʻrsatadi.

Tahlil jarayonida aniqlanishicha, ingliz va oʻzbek tillarida tana aʼzolari ishtirokidagi idiomalar juda faol qoʻllanadi. Masalan, ingliz tilidagi *to keep an eye on someone* iborasi “kimnidir kuzatib turmoq” maʼnosini bildiradi. Oʻzbek tilida bunga “koʻz-quloq boʻlib turmoq” iborasi mos keladi. Ingliz tilida faqat “eye” — “koʻz” komponenti ishtirok etsa, oʻzbek tilida “koʻz” va “quloq” birgalikda qoʻllanadi. Bu oʻzbek tilida kuzatish nafaqat koʻrish, balki eshitish, xabardor boʻlib turish maʼnolarini ham qamrab olishini

ko'rsatadi. Demak, bir xil kommunikativ vazifa turli tillarda turlicha leksik komponentlar orqali ifodalanishi mumkin.

Yana bir misol: ingliz tilidagi *to lose one's head* iborasi "o'zini yo'qotib qo'ymoq", "hayajon yoki qo'rquvdan to'g'ri fikrlay olmaslik" ma'nosida ishlatiladi. O'zbek tilida bunga "o'zini yo'qotib qo'ymoq", "es-hushini yo'qotmoq", "boshi qotib qolmoq" kabi ifodalar mos keladi. Bu yerda "head" — "bosh" aql, idrok va nazorat markazi sifatida talqin qilinadi. O'zbek tilida ham "bosh" komponenti aqliy faoliyat bilan bog'liq ko'plab iboralarda uchraydi: "boshi qotdi", "boshini ishlatdi", "boshiga yetdi", "boshini aylantirdi". Bu holat tana a'zolari orqali abstrakt tushunchalarni ifodalash har ikki tilda ham faol semantik mexanizm ekanini ko'rsatadi.

Idiomalarning badiiy matndagi funksiyasi ham muhimdir. Badiiy asarlarda idiomalar qahramon xarakterini ochish, nutqqa xalqona ruh berish, voqelikni jonli tasvirlash va muallifning munosabatini ifodalash uchun xizmat qiladi. Masalan, o'zbek badiiy matnida "Uning tili uzun, hech kimdan tap tortmaydi" jumlasida qahramonning qo'rqmas, ba'zan esa odobsizroq gapiruvchi shaxs ekanini bildiradi. Ingliz tilida bunga *to have a sharp tongue* yoki *to be outspoken* kabi ifodalar mos keladi. Oddiy "u ko'p gapiradi" deyishdan ko'ra "tili uzun" iborasi obrazliroq va baholovchi kuchga ega.

Publitsistik uslubda esa idiomalar matnning ta'sirchanligini oshiradi. Masalan, ingliz tilidagi *the tip of the iceberg* idiomasi "muammoning faqat ko'rinib turgan kichik qismi" ma'nosini bildiradi. O'zbek tilida bunga "muammoning bir uchi xolos", "masalaning ko'rinib turgan qismi" kabi ifodalar mos keladi. Masalan, "This corruption case is only the tip of the iceberg" jumlasida o'zbekchaga "Bu korrupsiya holati muammoning faqat bir uchi xolos" deb tarjima qilinadi. Bu idiomaning funksional kuchi shundaki, u murakkab ijtimoiy muammoni qisqa, obrazli va ta'sirchan ifodalash imkonini beradi.

Og'zaki nutqda idiomalar muloqotning tabiiyligini ta'minlaydi. Masalan, o'zbek tilidagi "ko'z ochib yumguncha" iborasi juda tez sodir bo'lgan harakatni bildiradi. Ingliz tilida unga *in the blink of an eye* idiomasi mos keladi. Har ikki iborada ham "ko'z" obrazi orqali vaqtning juda qisqaligi ifodalangan. Bu to'liq semantik va obrazli yaqinlikka ega bo'lgan idiomalardan biridir. Masalan, "U ko'z ochib yumguncha xonadan chiqib ketdi" jumlasida ingliz tiliga "He left the room in the blink of an eye" tarzida tarjima qilinadi.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek idiomalarining tarjimasida uch xil strategiya qo'llanishi mumkin. Birinchi strategiya — idiomani idiomatik ekvivalent bilan tarjima qilish. Masalan, *to play with fire* — "olov bilan o'ynashmoq". Ikkinchi strategiya — ma'nodosh, lekin obraz jihatdan farqli idioma bilan tarjima qilish. Masalan, *when pigs fly* — "tuyaning dumi yerga tekkanda". Uchinchi strategiya — idiomani izohlab tarjima qilish. Masalan, *to spill the beans* ba'zi kontekstlarda "sirni oshkor qilmoq" tarzida izohiy tarjima qilinadi. Bu strategiyalar tarjimada idiomaning semantik mazmuni, uslubiy bo'yoqdorligi va madaniy xususiyatlarini imkon qadar saqlab qolishga xizmat qiladi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek tillaridagi idiomalar umumiy semantik vazifa — obrazli va ko'chma ma'no ifodalash jihatidan o'xshash bo'lsa-da, ularning milliy-madaniy asoslari sezilarli darajada farqlanadi. Har ikki tilda somatik, tabiat, hayvonot, kundalik hayot va ijtimoiy munosabatlar bilan bog'liq idiomalar faol qo'llanadi. Masalan, *heart* — yurak, *eye* — ko'z, *head* — bosh, *fire* — olov, *snake* — ilon kabi komponentlar ikki tilda ham kuchli obraz yaratish vositasi sifatida ishtirok etadi. Biroq do'ppi, tuya, mahalla, non, ko'ngil kabi komponentlar o'zbek tilining milliy-madaniy xususiyatlarini ifodalasa, *blue moon*, *cloud nine*, *beans*, *bucket* kabi komponentlar ingliz tilining tarixiy va madaniy obrazlar tizimini aks ettiradi. Umuman olganda, tahlil natijalari idiomalarni o'rganishda faqat ularning lug'aviy ma'nosiga emas, balki semantik yaxlitligi, obrazli asosi, funksional qo'llanishi va madaniy kontekstiga e'tibor qaratish zarurligini ko'rsatadi. Ingliz va o'zbek tillaridagi idiomalarni qiyosiy tadqiq etish tarjima amaliyoti, xorijiy til o'qitish, madaniyatlararo kommunikatsiya va lingvokulturologik izlanishlar uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Xulosa

Ingliz va o'zbek tillarida idiomalarning leksik-semantik va funksional xususiyatlarini qiyosiy o'rganish shuni ko'rsatadiki, idiomalar har ikki tilda ham xalqning obrazli tafakkuri, milliy-madaniy tajribasi, hayotiy kuzatuvlari va kommunikativ ehtiyojlarini aks ettiruvchi muhim frazeologik birliklar hisoblanadi. Ular oddiy so'z birikmalaridan farqli ravishda tarkibiy qismlarining alohida lug'aviy ma'nosi orqali emas, balki butun birlik sifatida anglashiladigan ko'chma, yaxlit va emotsional bo'yoqdor ma'no orqali namoyon bo'ladi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek tillaridagi idiomalar ma'no ifodalash, nutqqa obrazlilik kiritish, fikrni ixcham va ta'sirchan yetkazish jihatidan o'zaro o'xshash xususiyatlarga ega. Masalan, ingliz tilidagi *to play with fire* va o'zbek tilidagi "olov bilan o'ynashmoq", *in the blink of an eye* va "ko'z ochib yumguncha" kabi idiomalar semantik hamda obrazli jihatdan yaqin birliklar sifatida namoyon bo'ladi. Bu holat ayrim idiomalarning umumiy insoniy tajriba, tabiat hodisalari

va kundalik hayot kuzatuvlari asosida shakllanishini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, tadqiqot davomida ingliz va o'zbek idiomalari o'rtasida milliy-madaniy tafakkur bilan bog'liq muhim farqlar mavjudligi ham aniqlandi. Ingliz tilidagi *when pigs fly, to spill the beans, to be on cloud nine* kabi idiomalar o'ziga xos tarixiy, madaniy va assotsiativ obrazlarga ega bo'lsa, o'zbek tilidagi "tuyaning dumi yerga tekkanda", "og'zidan gullab qo'ymoq", "do'ppisini osmonga otmoq", "boshi osmonga yetmoq" kabi iboralar xalqona dunyoqarash, milliy turmush tarzi va madaniy qadriyatlar bilan bevosita bog'liqdir. Bu esa idiomalarning nafaqat til hodisasi, balki lingvomadaniy hodisa ekanligini ko'rsatadi.

Funksional jihatdan idiomalar badiiy matn, og'zaki nutq, publitsistik uslub va kundalik muloqotda turli vazifalarni bajaradi. Ular obraz yaratish, qahramon xarakterini ochish, muallif yoki so'zlovchining baholovchi munosabatini ifodalash, emotsional-ekspressivlikni kuchaytirish hamda nutqning tabiiyligini ta'minlashga xizmat qiladi. Ayniqsa, badiiy va publitsistik matnlarda idiomalar matnning ta'sirchanligini oshiradi, og'zaki nutqda esa fikrni sodda, jonli va xalqona shaklda ifodalash imkonini beradi. Tadqiqot natijalari idiomalarni tarjima qilishda ularning so'zma-so'z ma'nosiga emas, balki kontekstual mazmuni, obrazli asosi va funksional vazifasiga e'tibor qaratish zarurligini ko'rsatdi. Ayrim idiomalar ikki tilda to'liq ekvivalentga ega bo'lsa, ayrimlari faqat ma'no jihatidan mos keladi, ba'zilari esa izohiy tarjimani talab qiladi. Shuning uchun ingliz va o'zbek tillaridagi idiomalarni o'rganish tarjimashunoslik, xorijiy til o'qitish, frazeologiya, lingvokulturologiya va madaniyatlararo kommunikatsiya sohalari uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Umuman olganda, ingliz va o'zbek tillaridagi idiomalar qiyosiy tahlili ularning umumiy semantik vazifalari bilan birga milliy-madaniy o'ziga xosligini ham ochib beradi. Idiomalar til boyligini, xalq tafakkurining obrazli imkoniyatlarini va madaniy xotirani ifodalovchi muhim vosita sifatida tilshunoslikda alohida tadqiqot obyekti bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Makkai A. *Idiom Structure in English*. — The Hague: Mouton, 1972. — 371 p.
2. Fernando C. *Idioms and Idiomaticity*. — Oxford: Oxford University Press, 1996. — 265 p.
3. Cowie A. P. *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications*. — Oxford: Oxford University Press, 1998. — 272 p.
4. Moon R. *Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-Based Approach*. — Oxford: Clarendon Press, 1998. — 338 p.
5. Cacciari C., Tabossi P. *Idioms: Processing, Structure, and Interpretation*. — Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1993. — 337 p.
6. Gläser R. *Phraseologie der englischen Sprache*. — Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1986. — 201 S.
7. Kunin A. V. *Kurs frazeologii sovremennogo angliyskogo yazyka*. — 2-e izd., pererab. — Moskva: Vysshaya shkola, 1996.
8. Rahmatullayev Sh. *O'zbek tilining frazeologik lug'ati*. — Toshkent: Qomuslar Bosh tahririyati, 1992.
9. Yo'ldoshev B. *O'zbek frazeologiyasi va frazeografiyasi masalalari*. — Toshkent: Fan, 2013.